

Η ομιλία αυτή εκφωνήθηκε από την κυρία Ευσταθία Τζούδα. Μητσώνια σε εκδήλωση προς τιμή της Καλαβρυτινής Μάνας στην πλατεία Ελευθερίας (Χελμού) στις 17.8.1985.

*Αγαπημένες μου Μανάδες, Αδελφές, Γυναίκες,
που στην σφαγή των Καλαβρύτων
δικούς σας χάσατε, πονέσατε, κλάψατε,
μα όρθιες σταθήκατε και αγωνιστήκατε*

Βαθειά συγκινημένη βλέπω απόψε μπροστά μου όλες εσάς τις ηρωικές μορφές, που με υπομονή και υπερηφάνεια ακολουθήσατε το δρόμο που χάραξε το σκληρό σας πεπρωμένο. Το δρόμο το δυσκολοδιάβατο και τραχύ που τον ποτίσατε με δάκρυα και ιδρώτα. Και τον ανεβήκατε με υπεράνθρωπη προσπάθεια, που αποτυπώθηκε στις βαθιές σας ρυτίδες και στα άσπρα σας μαλλιά.

Βλέπω ακόμη στο πρόσωπό σας τις μητέρες που χάσαμε, τις γυναίκες που έφυγαν, άλλες πιο νωρίς με την πίκρα που σφράγισε τα χείλη τους, γιατί δεν πρόλαβαν να τρυγήσουν τους καρπούς του μόχθου τους κι άλλες αργότερα με την ικανοποίηση πως έφθασαν θριαμβευτικά στο τέρμα και γεύτηκαν τη χαρά. Και σ' εσάς και στις νεκρές μανάδες και σ' όλες τις γυναίκες που ζήσανε το δράμα των Καλαβρύτων και αγωνίστηκαν, ανήκει η Τιμή, η Δόξα, τα δάφνινα στεφάνια των ηρώων, για το τεράστιο έργο σας στο μαρτυρικό τούτο τόπο και στα παιδιά σας.

Οι μνήμες μαρτυρούν για τη μεγάλη σας προσφορά, που θα μείνει ανεξίτηλη στο χρόνο. Μνήμες καυτές, θύμησες πύρινες, μνήμες που στάζουν αίμα. Υπάρχουν όμως και κάτι άλλες μνήμες ολόδροσες, γλυκές, φωτεινές. Για θυμηθείτε. Ελάτε να περπατήσουμε όλες μαζί σ' ένα απόμακρο παρελθόν, στα δρομάκια τα στενά, κάτω από τ' αγιοκλήματα και τις τριανταφυλλιές, στα περιβόλια, στις αυλές. Ελάτε να μπούμε στα σπίτια μας,

στα αρχοντικά μας, πριν οι φλόγες τα ζώσουν και γκρεμιστούν και πέσουν, πριν τα πολυβόλα τους άντρες μας γαζώσουν κι οι βάρβαροι εχθροί τον τόπο ερημώσουν. Υφαίνατε την ευτυχία σας με στημόνι την αγάπη και με υφάδι την καθημερινή δουλειά. Στην κούνια νανουρίζατε τα μωρά σας με όνειρα πολλά, χωρίς να υποψιαζόσαστε, πως ο χάρος παραμόνευε τότε θα γίνουν παλικάρια για να τα θερίσει. Τα μεγαλώνατε με λαχτάρα κι ελπίδες και περιμένατε το μεσημέρι στο κατώφλι τον άντρα σας, για να μοιραστείτε τη χαρά σας. Κι οι κοπέλες οι Καλαβρυτινές, με κάθε βελονιά στα όμορφα κεντήματα, κεντούσαν κι ένα όνειρο. Κι εμείς, παιδιά τότε, στηριγμένα στην πλάτη του πατέρα, μεγαλώναμε με τη φροντίδα του και τη στοργή σου, μάνα και βλέπανε με σιγουριά το μέλλον.

Μα ξαφνικά ήρθε ο πόλεμος, Κατοχή, αγωνία αβεβαιότητα, Καταχτητές. Ιταλοί. Και κάποια μέρα ήρθαν κι οι Γερμανοί. Ήρθε κι η τραγική ημέρα 13 Δεκέμβρη 1943, που η αποτρόπαιη συμφορά στάθηκε καθοριστική για την υπόλοιπη ζωή σας.

Από την ώρα που μας κλείσανε στο σχολείο οι Γερμανοί και παίρνανε τους άντρες μέσα από τα χέρια σας, η μοίρα σας ξεχώρισε να διαδραματίσετε ένα ξεχωριστό ρόλο. Από εκείνη τη στιγμή άλλες αγκαλιάστε τα μωρά σας, άλλες κρατήσατε σφιχτά από το χέρι εμάς τα παιδιά σας, άλλες τους ανήμπορους και βγήκατε από το σχολείο, ανάμεσα από φλόγες και καπνούς με φοβερή προσπάθεια για να σωθείτε και να μας σώσετε και να αντικρύσετε το βιο σας, το μόχθο πολλών χρόνων στη φωτιά παραδομένο. Και μετά τραβήξατε το μονοπάτι, που σας έβγαλε στον τόπο του μαρτυρίου. Πέσατε στο σωρό. Οι σκοτωμένοι 1300. Αγκαλιάσατε κορμιά βουτηγμένα στο αίμα. Μαζέψατε μυαλά. Μεταφέρατε στην κουβέρτα παιδιά, αδέρφια, πατεράδες, μια ατέλειωτη νεκρική πομπή και στο κοιμητήρι σκάψατε με τα χέρια σας και θάψατε χωρίς παπά, χωρίς λιβάνι και κερί, χωρίς βοήθεια αντρική, γιατί είχαν όλοι σκοτωθεί.

Ο ενταφιασμός τελείωσε. Πού θα πας τώρα άμοιρη μάνα, αδελφή γυναίκα; Πού θα σταθείς στο κρύο του Δεκέμβρη; Πού θ' απαγκιάσεις μέσα στο αγριοβόρι; Κι η φωτιά δεν τελείωσε ακόμη το καταστρεπτικό της έργο. Ορθωσες το κορμί σου, έσφιξες τη λαβωμένη σου καρδιά, κράτησες στη χούφτα σου τα μικρά παιδιά που σου απόμειναν, έριξες στον ώμο σου τη ματωμένη κουβέρτα που μετέφερες τους σκοτωμένους και προχώρησες για να σκεπάσεις μ' αυτή τα παιδιά σου. Κι εσύ αδελφή που έθαιψες τα αδέρφια σου και τον πατέρα σου, με κόπο έσερνες τη γριά τη μάνα σου για να βρεις μια γωνιά να την ακουμπήσεις. Κι εσύ, μάνα, που σου σκότωσαν όλα τα παιδιά και τον άντρα κι έμεινες μοναχή, σαν καλαμιά στον κάμπο, όπως λέει και το πεζοτράγουδο, σταύρωσες τα χέρια σου, έσφιξες τα χείλη σου, έδεσες το μαύρο μαντήλι στο κεφάλι σου, που ποτέ δεν το 'βγαλες κι έγινε η ζωή σου ένα ατέλειωτο μοιρολόι. Κι εσείς, μανάδες, που στα σπλάχνα σας στριφογύριζε το αγέννητο παιδί, περιμένατε με αγωνία τότε θα γεννηθεί, για να δώσετε το όνομα του σκοτωμένου πατέρα.

Κι όλες προχωρήσατε για να δείτε αν απόμεινε κάτι να ακουμπήσετε. Βρήκατε μέσα στα ερείπια ένα τσίγκο ή μια πέτρινη σκάλα και μπήκατε από κάτω ή ένα καλύβι και σφίξατε τα παιδιά στην αγκαλιά σας για να ζεσταθούν. Άλλες τα ζεσάνατε στη θράκα του καμένου σπιτιού. Η πρώτη νύχτα τραγική, χωρίς ψωμί, χωρίς νερό, με τα μωρά να κλαίνε στην αγκαλιά και τους ελάχιστους τραυματίες, όλους και όλους 13, να βογγάνε από τις πληγές. Κι η μέρα που ξημέρωσε το ίδιο. Κι όλες οι μέρες κι όλες οι νύχτες που ακολούθησαν απελπιστικά ολόιδιες. Κι ο χειμώνας βαρύς και τα χιόνια βάραιναν την πρόχειρη σκεπή της χαμοκέλας, της καλύβας που κινδύνευε κι αυτή να πέσει.

Κάτω απ' αυτές τις απάνθρωπες συνθήκες, ορθώθηκαν ν' αγωνιστείς και να παλέψεις, μάνα, αδελφή, γυναίκα.

Κι αντρειωθήκατε από τη μεγαλοσύνη του πόνου και μεγαλοουργήσατε. Το χρέος απέναντι στους νεκρούς και τους ζωντανούς σας έδωσε τη δύναμη εκείνη που γιγαντώνει τον αδύνατο και τον ανεβάζει ψηλά και τον τοποθετεί στο επίπεδο των ηρώων.

Αρχίσατε το έργο το βαρύ μόνες, αβοήθητες, με πείσμα και θέληση ισχυρή. Σκύψατε στη γη, την καθαρίσατε από τα αποκαϊδία και τους σωρούς των ερειπίων. Ξεθάψατε μέσα από το χώμα μισοκαμένα εργαλεία, για να χτίσετε μια γωνία και να στεγαστείτε. Διασχίσατε βουνά και λαγκάδια για να εξασφαλίστε λίγη τροφή για τα ορφανά σας κι αν περίσσευε να δοκιμάσετε κι εσείς. Πόσες φορές δεν ανεβοκατεβήκατε τη διαδρομή Καλάβρυτα – Διακοφτό με τα πόδια, πάνω από τα γεφύρια και με κίνδυνο ζυγιζόσαστε στη στενή την τάβλα για να περάσετε, ενώ κάτω τα νερά του Βουραϊκού έπεφταν σαν καταρράκτης και βούιζαν τρομαχτικά, για να φέρετε το αλεύρι που θα γινόταν το ψωμί, που θα μας κρατούσε στην ζωή. Πολλές από σας βρεθήκατε συχνά στο λόγγο, με θύελλα και μπόρα για να κόψετε ξύλα, να τα κουβαλήσετε στην πλάτη σας και να ανάψετε λίγη φωτιά να ζεσταθούμε.

Κι άλλοτε μαζί με σας, μανάδες κι εμείς, παιδιά τότε κι άλλες γυναίκες πολλές, θυμάμαι μες την καρδιά του χειμώνα, βουτήξαμε τα πόδια μας μέσα στα κρύα νερά του Βουραϊκού για να μαζέψουμε κομμάτια λιγνίτη, που η πλημμύρα κατέβασε από το βουνό στο ποτάμι. Σκληρή ζωή, αβάσταχτη, που το πείσμα για επιβίωση ήταν πιο δυνατό από την αθλιότητα που γύρευε να μας εξοντώσει. Κι ο πόνος οδυνηρός σου κρυφότρωγε, μάνα, τα σωθικά τη μέρα και τη νύχτα δυνάμωνε καθώς έπεφτες στο ξύλινο κρεβάτι ή στο χώμα για να ξαποστάσεις. Εκεί στο φως του καντηλιού, το μοναδικό φως που είχαμε για να φωτίζουμε το βράδυ, που έκαιγε με το καμένο λάδι που βρήκες κάπου στα ερείπια, έβλεπες σκιές να περνάνε όλοι οι σκοτωμένοι και σου 'ρχόταν στο μυαλό οι φρικιαστικές στιγμές που έζησες. Κι ο νους σου σκόρπαγε στους νεκρούς και έκλαιγες σιγά, μη και σ' ακούσουν τα παιδιά και ξυπνήσουν κι αυτά και κλάψουν τον πατέρα και τα' αδελφία.

Και σαν χάραξε σηκώνόσουν για να γλυτώσεις από τον εφιάλτη της νύχτας και να προλάβεις τον αγώνα της μέρας. Και σε κούραζε περισσότερο

απ' όλα η αγωνία, που θα βρεις λίγη τροφή για να θρέψεις τα παιδιά και να κρατηθείς κι εσύ για χάρη τους στη ζωή. Κι έτσι το μυαλό σου που σάλευε τη νύχτα καθώς περνούσαν μέσα απ' αυτό ατέλειωτοι οι νεκροί παραμορφωμένοι κι αιματοβαμμένοι, στερεωνόταν τη μέρα στο μόχθο το βαρύ για να συνεχίσουν οι ζωντανοί τη ζωή. Και σαν έπεφτε το απομεσήμερο, βρισκόσουν στο νεκροταφείο μαζί με τις άλλες γυναίκες κι ανάβατε τα καντήλια. Κι όταν γυρίζατε, από το ίδιο μπουκάλι ρίχνατε λάδι από μισό κουταλάκι στο πιάτο του κάθε παιδιού. Βάσταξε πολύ η πάλη ενάντια στον πόνο, την ερημιά, την ορφάνια, την ανέχεια. Χρόνια, χειμώνας. Ούτε στιγμή δεν ξαποστάσατε για να φέρετε το έργο το δύσκολο στην ολοκλήρωσή του.

Αλλά εσείς, γυναίκες πονεμένες, χαροκαμένες, τραβήξατε το β δρόμο τον ανηφορικό, τον απότομο, νηστικές με τη λαβωματιά στην ψυχή. Και μάτωσαν τα πόδια σας και πλήγιασαν. Και δεν σταματήσατε την εξαντλητική πορεία, γιατί άλλο δρόμο να διαλέξατε δεν είχατε. Και έπρεπε να φτάσετε οπωσδήποτε στην κορυφή. και να παραδώσετε στην κοινωνία παιδιά αντάξια πατέρων ηρώων και να χτίσετε από ερείπια ένα τόπο με μεγάλη ιστορική κληρονομιά, για να συνεχίσει την πορεία του.

Μανάδες, αδελφές, γυναίκες, όλες μαζί σκύψατε σ' αυτή την αιματοβαμμένη γη και με ατσαλένια θέληση και δύναμη περισσή, σκύψατε, όχι για να θάψετε πια, αλλά για να χτίσετε τούτη τη φορά και να δημιουργήσετε. Και χτίσατε με υλικά στέρεα και θεμελιώσατε μέσα στα σπίτια σας μία ζωή στέρεη για τα παιδιά σας και για σας. Στηρίζοντας στην πίστη την ελπίδα, μεγαλώσατε τα μικρά παιδιά που σας απόμειναν, με τις παραδόσεις, τη σύνεση και τη σοφία σας. Πολλές από σας αναγκαστήκατε το κομμάτι εκείνο που χτίσατε, κάνοντας το χώμα πηλό με τα δάκρυα σας και τον ιδρώτα σας, να το αφήσετε αρκετές φορές με πόνο και να περάσετε χωριά και πόλεις με τα πόδια, ιδίως τον πρώτο καιρό, για να συνεχίσουν τα παιδιά σας τα σχολεία και πολύ αργότερα να πάτε κοντά τους να τα βοηθήσετε, δουλεύοντας και να τους συμπαρασταθείτε στην προσπάθειά τους να ανέβουν. Άλλες τα στερηθήκατε, στέλνοντας τα να σπουδάσουν και πολλά στη ξενιτιά και τα βοηθούσατε από μακριά.

Με την πληγή ολάνοιχτη στη ψυχή για τον άνδρα που χάσατε και τα παιδιά και με το δάκρυ στο βλέφαρο, που δεν στέγνωνε, σηκώσατε στους ώμους σας, όσα το ριζικό σας σάς φόρτωσε κι χωρίς η πλάτη σας να γείρει παλέψατε με θάρρος για να ολοκληρώσετε το έργο σας. Και κατορθώσατε κάτω από δραματικές συνθήκες, στερώντας τον εαυτό σας από τα στοιχειώδη, να μορφώσετε τα παιδιά σας, να τα διαπαιδαγωγήσετε, για να γίνουν χρήσιμοι και σωστοί άνθρωποι. Και μέσα από πολλές και ποικίλες αντιξοότητες, προχωρήσατε και σ' όλα τα εμπόδια, που θελημένα ή αθέλητα, βρέθηκαν μπροστά σας, αντιτάξατε μια δύναμη αξιοθαύμαστη κι αλύγιστες με την ψυχή όρθια και το κεφάλι ψηλά φθάσατε στο τέρας.

Και ήρθε η αμοιβή, η ικανοποίηση της προσφοράς της ζωής σας. Καμαρώσατε τα αγόρια σας και τα κορίτσια σας τοποθετημένα πολύ καλά και σωστά στην κοινωνία και πολύ επιτυχημένα. Και δίπλα σε εσάς, μανάδες, κι οι γυναίκες που δεν είχαν παιδιά κι οι κοπέλες πρόσφεραν τον εαυτό τους για να βοηθήσουν από τη στιγμή του ενταφιασμού μέχρι και ολόκληρη την κατοπινή ζωή τους. Δεν ξεχνάω ότι πολλές απ' αυτές τις γυναίκες, πρωτοπόρες στην πορεία μέσα στα βουνά, σκαρφάλωσαν λόγγους και πλαγιές, ακόμη και νύχτα, για να μεταφέρουν αλεύρι και τρόφιμα για να μοιραστούν τα περισσότερα στις οικογένειες με τα πολλά παιδιά έκαναν που έτυχε να διασωθούν τα σπίτια τους,

Δεν υπάρχει παιδάκι, κοπέλα, μάνα γυναίκα μοναχή, που να μην μόχθησε κάτω από θλιβερές περιστάσεις, ζώντας με πολλούς μαζί σε μια επισκευασμένη χαμοκέλα ή σε μια καμαρούλα, πρόχειρα κτισμένη στο σκελετό του καμένου σπιτιού ή σε κάποια ταράτσα.

Οφείλει πολλά η καινούργια γενιά στις γυναίκες, που μπόρεσαν να βαδίσουν μπροστά μέσα από τάφους κι ερείπια, να ξεπεράσουν τα ανυπέροβλητα εμπόδια, να ζήσουν, να κτίσουν, να μορφώσουν παιδιά και ν' αναστήσουν ένα ρημαγμένο τόπο που η γερμανική θηριωδία απορφάνισε και ισοπέδωσε.

Οφείλουν πολλά οι νεώτεροι στις γυναίκες που στάθηκαν φρουροί των παραδόσεων και με αγώνες φρόντισαν να μη μετακινηθεί από τον τόπο αυτό τίποτα απ' αυτά που του ανήκαν.

Αγαπημένες μου μανάδες, που θυσιαστήκατε για τα παιδιά σας, γυναίκες που αγωνιστήκατε μετά την ανείπωτη εκείνη συμφορά, για την επιβίωση όλων μας και του δοκιμασμένου τούτου τόπου, με πολλή αγάπη σας σφίγγω το χέρι και βαθειά από την καρδιά μου φωνάζω δυνατά για να τ' ακούσουν κι οι νεκρές μανάδες κι όλες οι γυναίκες που πρόσφεραν έργο και δεν ζουν, για την αυτοθυσία σας σάς ευχαριστούμε και σας ευγνωμονούμε.

Κι ακόμη, μανάδες, εσείς που ζήσατε το έγκλημα στη μεγαλύτερή του διάσταση, εσείς που ξέρετε τι σημαίνει άδικος χαμός παλικάριών, ευχηθείτε να σταματήσει ο αλληλοσπαραγμός και φωνάξετε με όλη σας την ψυχή να τ' ακούσουν οι υπεύθυνοι «σταματήστε τα εγκλήματα, όχι άλλο αίμα αθώων, μη ρίχνετε στην εξαθλίωση και στη συμφορά νήπια, γυναίκες, γέρους και παιδιά».

Κι εμείς, παιδιά τότε, που ζήσαμε και θυμόμαστε με φρίκη την τραγωδία των Καλαβρύτων, ενώνουμε τη φωνή μας με τη δική σας και βροντοφωνούμε «σταματήστε τον όλεθρο, την εκμετάλλευση, την υποδούλωση των λαών, σεβαστείτε το δικαίωμα του ανθρώπου να 'ναι λεύτερος και πάνω από μίσση, διαφορές, ιδεολογίες, ιδιοτέλειες, ας σφίξουμε τα χέρια, ας ενωθούμε κι ας σηκώσουμε μια σημαία να κυματίζει πάνω απ' όλους τους λαούς της γης, τη σημαία της ειρήνης, της αγάπης, της αδελφοσύνης.